

सुमतिना आहोने पहली बेर.

वसुमति.

२३

रा. श्रीवाला गोपाजदास देशाई.

प्रकाशक.

श्रीमन्माल गोपाजदास कारीआ.

तंत्रा "सुमती" पालेरा.

मूल्य ०-६-०

गुजरात विद्यापीठ ग्रंथालय

[गुजरात क पीराडिट विभाग]

अनुक्रमांक

९८५०

वर्गिक

मुद्रकनं नाम पद्मभंज

विषय

३

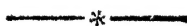
સુમતિના આહુકોને પહેલી ભેટ.

વસુમતિ.

લેખક

હીરાલાલ ગોપાળદાસ દેશાઈ.

પ્રકાશક,

પનલાલ મગનલાલ કારીઆ.

તંત્રી “ સુમતી ” ઘોલેરા.

મૂલ્ય ૦-૬-૦

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કોપીરાઈટ-સંગ્રહ
૧૯૪૦

અમદાવાદ-યુનિયન પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ કં. લી.

પ્રસ્તાવના.

(પ્રકાશક તરફથી.)

આ ન્હાનું પાણુ રસિક પુસ્તક અમારા માસિકના સુર ગ્રાહકોને રૂચિકર થશે એમ અમને ખાત્રી છે. માસિકોને “લેટ” ને-
હએ એવો પ્રથા પડ્યો છે અને એ પ્રથા વિરુદ્ધ જવાનું યોગ્ય નથી એમ અમે મા-
નીએ છીએ. “લેટ” કરતાં માસિકના અંદ-
રના વિષયો ગહન બોધદાયક-રસિક આવે
છે કેમ તે પ્રથમ જોવાનું છે. જો માસિકનાં
આવતા લેખો આદરણીય હોય તો પછી
“લેટ” માટે જોવાનું નથી. “બુદ્ધીપ્રકાશ”
“સુદર્શન” “વસંત” “સ્ત્રીબોધ” આદી મા-
સિકો કયાં “લેટ” આપે છે છતાં તે વર્ષોના
વર્ષો થયાં વાચકોના હૃદય આહ્લાદિત કરે

છે. અમારૂં માસિક તે પંક્તિમાં આવે એવી
અભિલાષા તો હોય પણ તે ફલિભૂત
થવામાં પ્રથમ ઇશ્વરની કૃપા અને ત્યાર પછી
આહકેની સાહાય્યની જરૂર છે.

“લેટ” નહાની જાણી જોઇને રાખવામાં
આવી છે. વાચક વર્ગ જાણતા હશે કે કેટ-
લાક માસીકો આહકેને લોભાવવા પ્રથમ
મોટી મોટી-જામે ત્રણ ત્રણ લેટો આપે છે
ને પછા કોઇ કવખત “લેટો” નહાની થતી
જાય છે અથવા “મોટી મોટી મોટી”
એમ થાય છે. અમેએ આ વર્ષે લેટ નહાની
આપી છે ખરી પણ “ચાર ચાર ગાઉ ચા-
લતાં લાંબો પંથ કપાય” એ ન્યાય ગ્રહણ
કર્યો છે અને મોટાં નહાને ન જતાં નહા-
નેથી મોટાં જાણા ઇચ્છા છે. ઇશ્વર કૃપા તો
આવતા વર્ષની લેટ જે તૈયાર થાય છે તે
આનાથી મોટી છે એટલુંજ નહિ પણ વ-

ધારે રસિક છે. આ પ્રમાણે અમે ધીરે ધીરે
વધવા માગીએ છીએ. આ હેતુ જાણ્યા પછી
અમારા ગ્રાહકો આ લેટ સ્વિકારી ઉપકૃત કરશે.

આ વાર્તાના લેખકે અમારા માસિક
માટે જે ઉચ્ચ લાગણી દર્શાવી છે તે માટે
ધન્યવાદ આપવાની રજા લઈએ છીએ.

અન્તે અમારા સ્નેહી શ્રી લેખીન્દ્રભાઈ
રતનલાલ દીવેટીયા બી. એ. એ. આ વાર્તા
માટે પ્રેસ વિગેરેની મદદ કરવા જે અ-
થાગ શ્રમ લીધો છે તે માટે તહેમનો ઉપ-
કાર માનવાની તક ખોવી ન જોઈએ એમ
માની એમનો ઉપકાર માનવામાં આવે છે.

સુમતિ-ઓફિસ. } ચમનલાલ મગનલાલ કારીયા,
ધોલેરા. } તંત્રી
જુન ૧૯૦૭. } સુમતિ.

॥ ॐ श्री ॥

વસુમતી.

અનુક્રમણિકા.

પ્રથમ તરંગ.....દું:ખિ જીવન.

દ્વિતીય તરંગ.....દ્વેષોદય.

તૃતીય તરંગ.....રાજ્ય કન્યાનું શુભ થવું.

ચતુર્થ તરંગ.....પ્રેમિ લક્ષ.

પંચમ તરંગ.....કસોટિમાં વિજય.

ષષ્ઠ તરંગ.....વિતર્કસેનનો કારભાર.

સપ્તમ તરંગ.....સિદ્ધેન્દ્રસિંહનો વૃત્તાંત.

અષ્ટમ તરંગ.....પ્રપંચનો પરાજય અને

સત્યનો જય.

॥ ॐ श्री ॥

वसुमती.

प्रथम तरंग.

दुःखी जीवन

This wretched life of ours is Fortune's ball;
Twist wealth and poverty she bauldies all.
These, cast to earth, up to spies rebound
Those, tossed to heaven, come tumbling to the
ground.
Pallasas.

આ આપણું દુઃખીજીવન, તે ભાગ્યનો
 દડો છે; જે પોતાની સત્તામાં લઈ સર્વને
 સંપત્તિ અને વિપત્તિમાં આમ તેમ ખેલાવે
 છે. આમાંથી કેટલાંક ભૂમિપર ફેંકાયેલાં
 નલમંડળમાં ફરી પ્રગટે છે, અને એમાંથી
 કેટલાંક નલદેશમાં પ્રગટાયેલાં પડતાં પડતાં
 પૃથ્વીપર આવે છે.

પવિત્ર ભારત અદ્યાપિપર્યંત તેની વિદ્યા
 કળાથી દેશ વિદેશમાં મહાન ગૌરવને વ-
 ધારી રહ્યો છે. તેની શાન્ત જ્યોતિમય વિજય
 પતાકા અદ્યાપિ નલ—પ્રદેશમાં દિવ્ય ગાન
 કરી રહી છે. મહાન્ પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનો ભા-
 રતના અદ્વિતીય ગૌરવને સર્વોત્તમ પદ આપી
 રહ્યા છે. અને પુનઃ પુનઃ પોતાના દ્રઢામહી
 હૃદયમાં તેનાં યશોગાનનું ભાન પ્રગટાવવા
 પ્રયત્ન કરી રહેલા આપણી દૃષ્ટિગોચર થાય

છે. તેઓના દેશમાં આપણા આ પૂણ્યમય
 અવિત્ર ભારતને Nation of Philosophers
 'અધ્યાત્મજ્ઞાનિ'-'સ્વાત્મજ્ઞાનિ' નામથી સં-
 જોધે છે, તથા તેવા નામનો શબ્દોચ્ચાર
 કરતાં વહે છે કે "Soil of Ancient India,
 cradle of humanity, hail! hail! vener-
 able and efficient nurse whom cen-
 turies of brutal invasions have not
 yet buried under the dust of obli-
 vion. Hail! father-land of faith, of
 love, of poetry and of science! May
 we have a revival of thy past in our
 Western future. M. Loris Jacolliot.

'વૃદ્ધ ભરત ભૂમિ, પુરૂષતાનું પાલણું',
 તને વન્દન છે! તને વન્દન છે. ભયપ્રદ આ-
 પત્તિ-વિપત્તિઓનાં શતકે! પણ જેને વિ-
 સ્મરણુતાની રજ નીચે દાટી શક્યાં નથી

એવી પૂજનિયા, અને બળવાળિ માતા તને
 નમું છું. શ્રદ્ધાની, પ્રેમની, કવિતાની, અને
 અદ્વિતીય શાસ્ત્રની પિતૃભૂમિ તને વંદન છે!
 અમારા પશ્ચિમ પ્રદેશના ભવિષ્યમાં તારા
 પૂર્વકાલનો મહિમા પુનઃપ્રગટ થાવ ! એવું
 સવિનય યાચીએ છીએ.

આમ દશે દિશાએ પોતાના સાર્મથ્યનું
 ગૌરવ વધારી રહેલા ભારત-આર્યાવર્ત દેશની
 મધ્યમાં-નામનો પર્વત આવી રહેલો હતો.
 પર્વતની શોભા અપ્રતિમ હતી. દૂરથી જાણે
 તે નલ પ્રદેશ સાથે ગુપ્ત ગોષ્ઠિ કરી રહ્યો
 હોય એમ દિસતું હતું. અનેક જાતનાં વૃક્ષો
 અનેક જાતની લતાઓ આ રમણિય ભૂમિમાં
 આવી રહી હતી. કેટલાંક સ્થળો પ્રતિ દ્રાષ્ટ
 કરતાં મહાન્ પુરૂષોની પશુકુટિઓ જણાતી
 હતી. આ પર્વતની પૂર્વ દિશાથી આવતી

નામની સરિતા પર્વતની શોભામાં વધારો
 કરી રહી હતી. સરિતાના તટ પર વૃક્ષોની
 હારો એવી રીતે આવી રહેલી હતી કે જાણે
 કુદરતે પોતાની સર્વસ્થ વિધાનું ગૌરવ આ
 સ્થળે મૂક્યું ન હોય ? એમ દિસતું હતું.
 વૃક્ષોની નીચે આસપાસ લીલોતરીથી ભૂમિ
 દેદિપ્યમાન દેખાતી હતી. વૃષાઋતુનો દિવસ
 હતો. આકાશ વાદળથી ઘેરાયેલું હતું. ઝર-
 મર ઝરમર વરસાદનાં ઝિંદુ ભૂમિપર પડતાં
 હતાં. આકાશમાં લાનૂ પશ્ચિમ પ્રતિ પ્રયાણ
 કરી રહ્યો હતો. એવામાં આ વૃક્ષોની શુક્લ-
 માંથી આવતો એક મનુષ્ય પોતાના દુઃખિ-
 જીવનને પુનઃ પુનઃ આશ્વાસન આપતો સ-
 રિતા પ્રતિ આવતો હતો.

તેનું વય વિશ વર્ષનું હતું. શરીરનો
 આંધો મજબૂત અને લગ્ય હતો, તે બહુ

ઉંચો પણ નહિ અને બહુ નીચો પણ નહિ
 એવા મધ્યમ ઘાટનો હતો. શરીરપર સાધા-
 રણ પણ સુશોભિત વસ્ત્રો પહેર્યા હતાં. તે
 બહુ મૂલ્યવાન તેમ બહુ ગરિબ અવસ્થાનું
 ભાન અણાવનાર નહોતાં. તેનું લલાટ અપ્ર-
 તિમ ઔજસ પ્રગટાવી રહ્યું હતું. કાદવમાં
 રહેલા ગુપ્ત હીરાની પરિક્ષા કેઈ ઝવેરીજ
 કરી શકે તેમ હતું. આ પ્રમાણે તે મનુષ્ય
 સરિતા પ્રતિ આવતો હતો. તેણે સરિતા-
 માંથી હસ્ત-પાદાદિ ધોઈ મૂળ ભાગ પ્રક્ષાલિ
 તૃપાતુર હોવાથી-શિતલ જલવડે તૃપ્ત થઈ
 બહાર આવ્યો. અને એક વટ વૃક્ષ તળેની
 શિલાપર બેઠો. ક્ષણે ક્ષણે વિચાર આવતાં
 પ્રસંગોપાત નીચે પ્રમાણે એકાંત બાણી
 હૃદય ખાલી કરવા લાગ્યો.

સારકા

પવિત્ર આ મુજ દેશ, દિવ્ય મનોહર શોભતો,
 થાતાં વિધવિધ કલેશ, ઐજસવિણુ નવઓપતો;
 વૃત્તિ મુજ મન માંહા, પ્રગટિ અતિ રીખાવતી,
 કરવો નાશજ આંહા, જે મુજને ગભરાવતી.
 સત્તા આ મુજ સર્વ, જ્યાં ત્યાં દશદિશ ભાળુંહું,
 પરમ કૃપાનો ગર્વ, રોમિ રોમ પ્રગટાવતાં;
 ઈશ પિતાનો ખાળ, ભોગ રોગને નવ ગણું,
 દેતા મુજ સંભાળ, સ્વતંત્ર હું હૃદયે ભણું.
 સમર્થ પિતા શિર હોય, તો પછી સડવું ક્યાં રહ્યું?
 ક્ષણ ક્ષણ મુજને જોય, દુઃખ દારિદ્ર સર્વ ગચ્યું;
 (હિ!) જીવાશાને ગભરાય, છેજગરાય બહારે સદા,
 પડતાં દુઃખો, ધાય, નિર્ભય થઈ કરતું તદા.

આમ ખોલી તે યુવક અટક્યો. પુનઃ વિ-
 ચાર સાગરમાં દુખકાં ખાવા લાગ્યો. સ્વતંત્રતા
 અને પરતંત્રતા વચ્ચે ફાટણુ યુદ્ધ થવા લાગ્યું.

અરસ પરસના વિરોધી યોદ્ધા રણસંગ્રામ-
માં પડયા. અંતે સ્વતંત્રતાનો જય થયો તેની
સાથેજ સ્વાશ્રમનો પ્રાદુર્ભાવ થયો. સ્વતંત્રતા
સાથે સ્વાશ્રય નિકટ નિબંધ ધરાવે છે. જ્યારે
હૃદય પ્રદેશમાં સ્વતંત્રતાનો વાસ થાય છે ત્યારે
સ્વાશ્રય તેની પાછળ ગુપ્ત ગુહામાંથી બહાર
નીકળવા પ્રવૃત્તિ ધરે છે. મનુષ્ય માત્રનું
જીવન ઉચ્ચતમ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવાને સ્વ-
તંત્રતાને અવલંબિ રહ્યું છે. તેથી પ્રત્યેક
મનુષ્યને, પ્રાણિ માત્રને, વ્યક્તિ માત્રને,
પોતાના ભાવિને યશસ્વિ પ્રભામાં મૂકતાં
સ્વતંત્રતાની જરૂર અગત્ય છે.

પુનઃ તે મનુષ્યના શબ્દોચ્ચાર થવા લાગ્યા.

સૌરઠા.

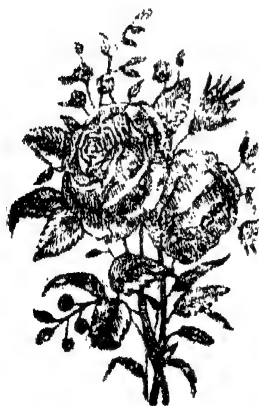
જીવ્યું મિથ્યા જાણુ, જ્યાં સ્વાશ્રય ઉદય નહિ,
જીવ્યું ઝળકે ભાણુ, જ્યાં સ્વાશ્રય ઉદય થયો;

નિશ્ચય, મુજ જીવન, પ્રાણાંગતે ત્યાણું નહિ,
ભલે ભમું વનેવન, અર્થજ પ્રાપ્ત થતાં સુધિ.

આ પ્રમાણે બોલી રહ્યા પછી તેની દ્રષ્ટિ
સરિતાપર પડી, અને દૂરથી કાંઈક મનુષ્યા-
કૃતિ જેવું તણાતું આવતું ભાસ્યું; આથી તે
સરિતાપર ગયો અને એક ઘટિકા ત્યાં થોભ્યો.
તો કોઈ હીન પ્રાણી તણાતું તેણે જોયું.
આથી તે સરિતામાં કુદી પડ્યો. અને તેને
અર્ધ ગાઉ જેટલેથી પકડી પાડ્યું. પુનઃ તેને
કાંઠાપર લાવી તે પોતાના આશ્રમ સ્થળે
આવ્યો. અને આ ગરીબ પ્રાણીને બચાવવા
આમ તેમ ફરી પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો.

આ મનુષ્યના આખા શરીરે એક કી-
મતી સાડી લપેટાઈ રહેલી હતી. તેના પાદ
અને હસ્તમાં અનેક સુશોભિત ઉત્તમ અલં-

કારો દિપિ રહ્યાં હતાં. આ એક દુઃખિ બાળા
 પ્રારબ્ધવશાત્ કર્મોથી યુવકની આશ્રયી બની.
 યુવકે તેને એક ઘટિકામાં સ્વસ્થ કરી. આ
 દેશ પ્રતિ દ્રષ્ટિ કરતાં અન્યથા પામી.
 અને પોતે ભર જંગલમાં છે જાણી પુનઃ
 મુર્છાગત થઈ.

દ્વિતિય તરંગ.

દ્વેશોદય.

ભારતસ્થાનની મધ્યમાં આવેલા-પર્વતની પૂર્વ દિશાએ ઘણે દૂર -નામનું નગર હતું. જેમાં વિવેકસિંહ નામનો ક્ષત્રિ રાજા રાજ્ય કરતો હતો. રાજા ધર્મયુક્ત-ન્યાયિ-પવિત્ર અને તિવ્ર બુદ્ધિવાન હતો. તેને સદ્ગુણ સંપન્ના નામની પતિવ્રતા-ધર્મ યુક્તા-સાધ્વી રાણી હતી. પતિ પત્ની અહરનિશ પ્રજાના સુખના અનેક ઉપાયો યોજવા પ્રવૃત્તિ કરી રહેલાં હતાં. પરદુઃખ ભંજન વિક્રમ નરેન્દ્ર જેવો તે વિવેકસિંહ પોતાના રાજ્યની શિદ્ધિ સિદ્ધિ વધારવા સદા પ્રયત્ન કરતો હતો. વિનયયુક્તા સદ્ગુણ સંપન્ના પોતાના પતિને

અટપટાં કાર્યોમાં યથાનુસાર મદદ કરતી. આથી ઉભય પતિપત્ની આનંદમાં દિવસ ગાળતાં હતાં. પરંતુ પ્રારબ્ધ યોગે તેમને સંતતિ નહોતી. આથી ઉભયપક્ષે તેઓ ચિંતાથી સદા ઘેરાયેલાં રહેતાં હતાં. પોતાને પુત્ર-યા-પુત્રી પ્રાપ્ત ન હોવાથી દેખીતો લોક સંસ્થામાં શોક ન કરતાં ઉભય પોતાના દુઃખને હૃદયમાંજ વાસો આપી રહેલાં હતાં. પરંતુ રાજા રાણીની વય દિન પ્રતિદિન વધવા લાગી અને પચાસ વર્ષની વયે પણ તેઓ સંતાન મુખ નિહાળી શક્યાં નહિ.

એક દિવસે રાણી સદ્ગુણ સંપન્ના પોતાના હાલમાં આમ તેમ જોઈ, કેઈ માણસ નથી એમ જાણી, અસંતતિ યોગે અનહદ રહી, તેની અસ્ખલિત અશ્રુધારા શ્રાવણ ભાદ્રમાસની પેઠે વહ્યા કરતી હતી; એવામાં

રાજા એકાએક તેના દિવાનખાનામાં આવી ગયો. પરંતુ સદ્ગુણ સંપન્નાને તેનું ભાન રહ્યું નહિ, અને તેતો રડયાંજ કરતી હતી. આથી મહારાજને મનમાં ઘણું આંધું, અને સહસા સ્ખલિત અશ્રુધારે રાણીના કંઠે બાઝી પડ્યો. રાણી પોતે ગુપ્ત આવાસમાં છે એમ ધારેલું, અસત્ય દેખી, રાજાને પોતાની કંઠાએ વળગેલો જાણી તે ગભરાઈ, અને સાહસ કરી અશ્રુ લોઈ નાંખ્યાં. પરંતુ રાજાને આ કારી ધાથી પુષ્કળ રડવું આંધું. અંતે સદ્ગુણ સંપન્નાના આશ્વાસનથી તે શાન્ત થયો. પરંતુ બન્ને એક ઘટિકા અવાચકસમ રહ્યાં. આ પ્રમાણે બન્નેનો પરિતાપ અધિકાધિક વધવા લાગ્યો અને સતત ચિંતામગ્ન રહેતાં શરીર જર્જરી ભૂત બન્યું.

એક દિવસ કેઈ મહાત્મા તેમના દ્વારે

આવ્યા તેમનો યોગ્ય વિધિથી સત્કાર કર્યો. અને તેમની મરણ સંપાદન કરવા તે પતિ પત્નીએ અથાગ પ્રયત્ન શેવ્યો. મહાત્મા તેમની બુદ્ધિના યોગવડે તેઓને અંસંતાનપણાનો મહાન રોગ સમજી ગયા. અને તે છતાં પોતાની સત્તા, વિના પ્રયોજીને પ્રસિદ્ધ કર્યા વિના તેઓએ તે દીન રાજા રાણીને પૂછ્યું, ‘હે નરેન્દ્ર ! કયી ઉપાધિથી આ નર-રત્ન શરીરને સુકાવવાનો યોગ આરંભ્યો છે ? હે ! મહાન નરપતિ ! તારી જે શંકા હોય તે નિર્વિધને મારી આગળ જણાવવા યોગ્ય હોય તો જણાવ ! જે પરમાત્માનો તારાપર અનુગ્રહ હશે તો તું સત્વર દુઃખથી મુક્ત થઈશ. માટે નિશ્ચય સંશય રહિત તારા દુઃખનો અવધિ આણુવા યોગ્ય દુઃખને જણાવ.’

મહાત્માનાં આવાં વચન શ્રવણ કરી વિ-

વેકસિંહ મહાત્મા આ ગળ વત્ પ્રણામ
કરવા લાગ્યો. અને વિનયથી પોતાના દુઃખને
તે મહાત્મા સમક્ષ વિદિત કર્યું.

મહાત્મા બોલ્યા:—હે પવિત્ર બુદ્ધિવાળા!
તમારું દુઃખ અનિષ્ટ કર્મ યોગે નથી પરંતુ
પરમાત્માની એવી ઇચ્છા છે, છતાં હવે તમારા
દુઃખનો અવધિ આવ્યો છે. દુઃખ મુક્ત થાવ!
અને આ સતત બાળતી ચિંતાને ત્યજો!
પરમાત્મા તમારી ઇચ્છા પૂર્ણ કરે! અસ્તુ!
આમ વહી તેઓ ચાલતા થયા.

આ સમય પછી કેટલોક દિવસે રાણીને
પુત્રીનો પ્રસવ થયો. પુત્રી સ્વરૂપમાં દિનપ્ર-
તિદિન અધિકાધિક વધવા લાગી. અને તેની
વય આ સમયે બારેક વર્ષની થઈ. પરંતુ
બાર વર્ષમાં તો તેના હાવ ભાવો ફરવા મા-
ડ્યા. પવિત્ર વિવેકસિંહ અને રાણી સદ્ગુણ

સંપન્ના પુત્રીના સુખથી અધિકાધિક આનંદ
માણવા લાગ્યાં. પુત્રીને સર્વોત્તમ પ્રકારની
કેળવણી આપવાને તેઓએ પ્રથમથીજ વ્ય-
વસ્થા કરી હતી. હવે નરેન્દ્ર અને સદ્ગુણ
સંપન્નાની માત્ર એટલીજ અલિલાષા હતી કે
યોગ્ય જમાઇને જોઈ પુત્રીના સુખને નિહાળી
પંચત્વ પામે !

મહાત્મા વિવેકસિંહને પુત્રીનો જન્મ
થવાથી તેમના પિત્રાઈ ભાઈનો પુત્ર વિતર્ક-
સેન ઘણોજ સંતાપ કરવા લાગ્યો. વિતર્કસેનને
આ રાજ્ય પુત્રી વારસ કરવાથી ગાદી ન મળે
અને તે તો સદા રાજ્યગાદી માટે ભૂખ્યો
હતો. આથી તેને પુત્રીના જન્મકાળથીજ દ્વેશ
પ્રગટયો. અને એ દ્વેશનું પરિણામ નિહાળતે
સદા ઉત્સુખ બન્યો. રાજ્યપુત્રીનો ગમે તે રીતે
નાશ કરવો; અથવા તો તેની સાથે લગ્ન સં-

અંધ બાંધવો આ વિચાર તેને સતત થવા લાગ્યો. અને એના એ વિચારમાં તે ગોથાં ખાવા લાગ્યો. પરંતુ તેને પ્રથમ તો એકે ઉપાયને પ્રધાનપદ આપ્યું નહિ. આમ કડં કે તેમ કડં એમ વિચારોથીજ તે સદા ઘેરાયેલો રહેતો. પરંતુ હવે તો રાજપુત્રી ધીરે ધીરે યોગ્ય વયપર આવવા લાગી. એના સૌંદર્યની સીમા અનુપમજ હતી ! મહાત્મા યોગ્ય વરદથી અને તેમાં વળી વિવેકસિંહ અને સદ્ગુણ સંપન્નાના પ્રભાવથી પુત્રીમાં અધિકાધિક સ્વરૂપનો પ્રભાવ વધવા માંડ્યો. તેની આગળ જે જે વસ્તુઓ આવે તે માત્ર રાજ્યપુત્રીનેજ નિહાળી રહે. આવા સ્વરૂપ સૌંદર્યથી વિતર્કસેનનો માયિક જીવ તેના લગ્ન માટે પડેવાયો. અને તેને કેવા ઉપાયે તાબે કરવી તેના પ્રપંચમાં ગોઠવાયો.

મહારાજા વિવેકસિંહે, પુત્રીને તેર વર્ષ થવા આવ્યાં અને માગાપર માગાં થવા માંડ્યાં આથી તેને યોગ્યવર સાથે સંબંધ બાંધવાનો વિચાર કર્યો. અને તેથી તેણે સદા પોતાના ભાવિ જમાઈમાં-બુદ્ધિ-વિદ્યા-સ્વરૂપ-દ્રવ્ય સદ્ગુણ-વિવેકને વય નિહાળવા પ્રયત્ન કરવા લાગ્યાં. ઉપર ગુણોયુક્ત યોગ નર જણાય તો તેની સાથે પુત્રીનો સંબંધ બાંધવા વિચાર કર્યો.

મહારાજાનો આવો વિચાર જાણી વિતર્કસેન ઘણો ગુંચવાયો અને પોતાની સત્તા ચલાવવા પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો. મહારાજા વૃદ્ધ થયા છે, અને નોકરોને હું ફોડી મારા સંબંધિક-રીશ આથી રાજ્ય પુત્રીને હું વરીશ એમ નિશ્ચય બ્રહ્મી તદ્દનુસાર વર્તન કરવાનો વિચાર કર્યો.

તૃતિય તરંગ.

રાજ્યકુન્યાનું ગુમ થવું.

પ્રપંચ આ જગ માંહી, સર્વોત્તમ પદ માણતો,
કરતો પ્રાણની હાણ, રાય રંક નચાવતો.

વિતર્કસેન પોતાના પ્રપંચને પ્રથમપદ
આપવા આગળ ધસ્યો. પ્રપંચથી શું નથી
થતું? મહાન્ મહાન્ નૃપતિઓનાં રાજ્યો
પ્રપંચથી શું પાયમાલ નથી થયાં? મહાન
પુરૂષોને પોતાના વિજયમાં આગળ નડતી
પ્રપંચી અડચણો શું નથી સતાવતી? પો-
તાની સ્થિતિને કલંક લગાડવા પોતાના દે-
શને દુષણો આપવા પ્રપંચીઓ શું નથી

કરતા ? સાંપ્રતકાળે અનેક સ્વદેશીના ચુસ્ત
 ઉપાસકો સ્વદેશોદય માટે મરી મથે છે,
 ત્યારે દેશદ્રોહી રાક્ષસ જેવા કૂર હૃદયના ઘોર
 પ્રપંચીઓ તેની સામાં પોતાનાં ભાગ્યાં તૂ-
 ટ્યાં ભૂંગળોનાં ભૂંગળાં લઈ ઘરના આંગણા
 આગળ નાદ કરવા શું નથી ઉભા રહેતા ?
 પોતાના ઘરનો મોલો જળવવાનો ક્યાં રહ્યો
 પરંતુ ખંને એકજ માતાપિતાથી પ્રાદુર્ભાવ
 પામેલા પુત્રો દ્વેશોદયના ભોગે સામસામાં
 શસ્ત્ર લેઈ શું નથી ઉભા રહેતા ? ધિઃક છે !
 અનેક વખત ફિટકાર છે ! દેશ દ્રોહીઓ !
 પ્રપંચીઓ ! લુણુ હરામીઓ ! તમારા કર્તવ્યને
 તમારા વિચારને !!!

દુષ્ટ પાપાણુ અન્તઃકરણુનો વિતર્કસેન સે-
 નાધિપતિ દુષ્ટ બુદ્ધિને ત્યાં ગયો. અને પો-
 તાના પ્રપંચને કેવે પ્રકારે અમલમાં મૂકયો

છે તે જણાવ્યું. સેનાધિપતિએ પોતાને આ-
માંથી કાંઈ લાભ મળવાનો છે, એમ વાત-
માંને વાતમાં પૂછ્યું. અને તેને જણાવ્યું કે
રાજ્યમાં તેને પ્રધાનની જગ્યા અને કેટલુંક
દ્રવ્ય પ્રાપ્ત થશે ધારી તેણે યોગ્ય મદદ
આપવા જણાવ્યું. અને હવે વિવેકસિંહને
તથા સદ્ગુણ સંપન્નને કેદમાં પૂરી પોતે
રાજ્ય ગાદિપર બેસવું પછીથી રાજ્યકન્યાને
તાબે કરી તેને માને તો કળથી નહિં તો
છળથી અને તેમ કરતાં ન માને તો જળથી
લભ કરવા વિચાર કર્યો. સેનાધિપતિને ત્યાંથી
આવી બીજા કેટલાક ઓદ્ધેદારોને બોલાવી
પોતાના પક્ષમાં ભેળવી લીધા અને તેમની
પાસેથી સોગન ખવરાવી કાર્યમાં સહાયજૂત
થવા સૂચવ્યું.

ત્યાર પછી કેટલેક દિવસે વિતર્કસેને રા-

જારાણીને કેદ કરવાનો દિવસ મુકરર કર્યો. અને જે દિવસે દરબાર ભરાવાનો હતો તે દિવસે પોતાના માણસોને છુપા હથિઆર સાથે આવવાનું જણાવ્યું. અને બીજે દિવસે દરબાર ભરાયો અને વિતર્કસેનનાં માણસોએ ગુપ્ત વેશે આવી આસન લીધાં. રાજદરબારનું કામ ચાલી રહ્યું, અને અંતે બરખાસ્ત થવાની તૈયારી હતી તેવામાં તેણે સ્થાન કરી અને બધાં માણસો રાજના પક્ષકારીઓ ને રાજપર તૂટી પડ્યાં. મહારાજને કેદ પકડયા અને કેટલાક અધિકારીઓને બેડી પહેરાવી તુરતજ મહેલનો કબજો લેવા માણસો મોકલ્યાં. અને રાજમહેલ પાછળ ઉઘાડી તરવારથી પેહેરો બેસારી દીધો. ત્યારપછી મહારાજ અને સદ્ગુણ સંપન્નાને કેદખાનામાં મોકલ્યાં તથા રાજ્યકન્યાને પણ પોતાના મુકરર કરેલા

સ્થળે મોકલાવી દીધી. અને પોતે તેજ દિવસે
રાજ્ય ગાદિપર બેઠો.

રાજકન્યાને શાન્તિસુધા નામની સરિતાની
તટપર બંધાવેલા ગૃહમાં રાખવામાં આવી
હતી. રાજ્યકન્યાએ સારી રીતે જાણ્યું કે પો-
તાને લીધે પવિત્ર માતાપિતાને વૃદ્ધાવસ્થામાં
કલેશ થયો છે આથી તે માતાપિતાને દુઃખિ
જોવા કરતાં પોતેજ આ દુનિયાનો ત્યાગ
કરેતો સાડું, એમ નિશ્ચય કર્યો. અને એ વિ-
ચારથી નહિ તરફ દૃષ્ટિ કરી બારિએ ઉભી
વિચારાધિન બની. ‘ અહા ! શું મારે માટે !
પવિત્ર માતા પિતા કેદમાં ! ધિક્ક જીવન !
તારામાં આવા સ્વરૂપનો કેમ વાસ થયો ?
તું શા માટે આ દુઃખમયી તત્વોમાં પરોવાયું
જેણે બાલ્યાવસ્થામાં મારા સુખદ્દ ઉપાયોનો

ક્ષણભર અનાદર કર્યો નથી, તેવાં વહાલાં પિતા
માતાને કારાગૃહમાં દેખી આ નિષ્કુર હૃદય તું
શા માટે વિમાસણ કરવા આ પ્રપંચી દુ-
નિયામાં હયાતિ ભોગવી રહ્યું છે ? ચાલ્યું
જા ! સત્વર જા !

પ્રિયમમ મનડા પ્રિયમમ મનડા,
શોક ત્યજીને ચાલ્યું જા;
દુસ્તર આ સંસાર સદાનો,
પ્રણમિ અંતે ચાલ્યું જા.

પ્રિય....

ધારે તું છે સંખંધિ સાચાં,
ફાગટ એ જે ભૂલી જા;
સ્વાર્થ વિનાનાં સ્નેહે કાંકાં,
હરિ રસ પ્યાલો તું પી જા.

પ્રિય.....

માયિક દ્રવ્ય ભૂલાવે સઘળું,
કિંચિત્ પ્રાણિ વિચારી જા;
તારૂં નથી, જે ધારે તારૂં,
અંતે હરિ સંભાળી જા.

પ્રિય....

હૈ ! હરિ ! છેવટ તુજ પ્રતિ આતું,
તુંજ દારો ઉઘાડી જા;
નાથ ! અનાથ હું બાળા ભટકું,
અજયનાદ દેખાડી જા.

પ્રિય....

આ પ્રમાણે પરમાત્માની અંતિમ સ્તુતિ
કરી, જગતને ધિકાર આપી, માતાપિતાના
દુઃખને છેવટના પ્રણામ કરી, સત્યકૃત્યોને
અભિવંદન કરી તેણે સરિતાના નિર્મળ જળમાં
કુદકેા માર્યો.

વિતર્કસેન ત્યારપછી તે ગૃહમાં પોતાની ઇચ્છા પૂરી કરવા અનેક જાતના તર્ક વિતર્કો સેવતો અંતરમાં આનંદ પામતો આવ્યો, અને અંદર નિહાળતાં રાજ્ય કન્યા ન જણાઈ. બહાર તપાસ કરી, ચાકરોને પૂછ્યું, છતાં રાજકન્યાનો પત્તા ન લાગ્યો અને આખા નગરમાં એવો પોકાર ઉઠ્યો કે રાજ્યકન્યા અચાનક ગુમ થઈ. આખા શહેરમાં ભારે ગડબડાટ થઈ રહ્યો. વિતર્કસેનના સ્વાર્થી મનુષ્યો ભયમાં અને ન્યાયિ તથા પવિત્ર માણસો હર્ષમાં પડ્યા.

હે ! મનુષ્ય ! જગત્ના અભિપ્રાયપર તું સદા દુર્લક્ષ કરજે. કારણ વિધવિધ વૃત્તિના ભેદે કરી તું કેટલાકમાં પ્રસંશ્યા મેળવીશ અને કેટલાકનો અપ્રિતિ પાત્ર નીવડીશ. માટે

સદા સત્ય-વિનય-વિવેકને યોગ્ય લાગે તેનું
 કર્તવ્ય કરવામાં કદિ નાહિમત્તવાન બનીશ
 નહિ. જગતના વિચારશિલ તારાં સુકૃત્યોને
 વખાણશે પરંતુ શઠ અને દુરાચરિ તારી
 અકૃતિને ધિઃક્ષારશે.

અતુર્ય તરંગ,

પ્રેમિ લગ્ન.

સર્વિ માહજિકં પ્રેમ દૂરાદપિ વિરાજતે ।
 ચકોરો નયનદ્વન્દ માનન્દયતિ ચન્દ્રમાઃ ॥
 સુભાષિત.

As the Star to every wandering
 bark whose worth's unknown, although
 his height be taken.

Shakespeare.

ચકોરી પ્રેમથી, પ્રિય શશીને ચુંબી રહે,
 સદા ચક્રવાકે. પ્રભા પ્રભાવે ઝુલી રહે;
 પ્રિયા એ મૃદાંગિ, મધુકર જાપો જાપી રહે,
 નિશા અદ્ભૂત એની; અનુભવી સુખમાણી લહે.

વસુમતી તણાતી તણાતી આગળ સૂઃ
 ચંચા પ્રમાણે નવિન યુવક પાસે પહોંચી.
 દુઃખિ પ્રાણિને બચાવવું એ મનુષ્ય ધર્મ
 સિદ્ધેન્દ્ર સિંહના હૃદયમાં સૂવર્ણાક્ષરે કેતરા-
 ચેલો હોવાથી સત્વર નદી પ્રતિ આવી તેમાં
 પડ્યો અને મહાન્ પુરુષાર્થ યોગે તેને સ-
 રિતાના તટપર લાવી, પ્રથમ જે સ્થાને તે
 વિશ્રામ લેતો હતો ત્યાં સંભાળથી લેઈ ગયો.
 વસુમતીના ઉદરમાં પાણીનો હ્રદ ઉપરાંત
 ભરાવો થવાથી તે ગભરાઈ ગઈ, બેશુદ્ધા
 બની હતી. સિદ્ધેન્દ્રસિંહે શનૈઃ શનૈઃ તેને
 જાગૃતિમાં લાવવા પ્રયત્ન આરંભ્યો. અને
 અંતે કર્મફલ પ્રદાતા ભાગ્ય દેવિ એ તેને યશ
 આપ્યો. વસુમતી શુદ્ધિમાં આવી અને કે-
 દલીક ઘટિતા વિતતાં તો તે સ્વસ્થ થઈ
 બેઠી થઈ.

સિદ્ધેન્દ્રસિંહ વસુમતીને તનમનથી સા-
ચવતો હતો. પરંતુ વસુમતી તેના પર થયેલા
ઉપકારનો બદલો સત્વર આપવા ઉત્સુક બની
રહી હતી. વસુમતી સિદ્ધેન્દ્રસિંહને વરવા દ્રઢ
નિશ્ચયાનુગ્રહી બની હતી, પરંતુ સિદ્ધે દ્ર-
સિંહ તેને માત્ર પોતાની ફરજ Duty ધારી
તેના પ્રતિ શુદ્ધ પ્રેમજ સ્વિકારી રહ્યા હતા,
નહિ કે તેની સાથે વિષય પ્રેમાનુયાયી બન્યો
હતો. પોતે કયા સ્થળનો રહીશ, તેમજ તેના
કુટુંબ સંબંધિને અજ્ઞાત હતા. માત્ર તે એ
ટલું જ જાણતો હતો કે માફ નામ 'સિદ્ધે-
ન્દ્રસિંહ' છે. અને બાદ્યાવસ્થાથી તે આમ
તેમ જામણ કરે છે. તે ક્ષત્રિ છે એવું દ્રઢ
નિશ્ચયથી માનતો હતો. સ્થળે સ્થળે અટક
કરે છે, પરંતુ અધાપિપર્યંત વિશ્રામસ્થાન
કરી પોતાની જાંઘળી ગાળવાનો તેણે નિશ્ચય

કયા નહોતો. અહીં માત્ર વસુમતીની શારીરિક સ્થિતિ સુધરે ત્યાં સુધી રહેવાનું હતું. પછી તેને તેના યોગ્ય સ્થળે પહોંચાડવાની હતી.

વસુમતી સિંધેન્દ્રસિંહને પ્રાણુથી ચઢાતી હતી. અને અદ્યાપિ તેનું શરીર સારી અવસ્થામાં આવ્યું નહોતું. તેને આ સ્થળે આવ્યા ને માત્ર સાતજ દિવસ થયા હતા. સરિતામાં ઘણા ગાઉના પ્રવાહે તણાয়েલી હોવાથી તે અશક્તા થઈ હતી. છતાં તેનું શરીર સુધરવાની તૈયારીપરજ આવી રહેલું હતું. તેનો એવો નિશ્ચય હતો કે શરીર સ્થિતિ સુધરે એટલે સિંધેન્દ્રસિંહ સાથે લગ્નસંબંધિતા થઈ પોતાના ભાવિને જીંદગી પર્યંત દોરવું. કારણ માતાપિતા મારા વિયોગથી જીવી શકશે નહિ રાજ્ય પ્રપંચીના હાથમાં આવ્યું છે. અને

અન્ય કારભારી વર્ગ વિતર્કસેનના પક્ષમાં છે.
આથી રાજ્યનું નામ માત્ર દાટીજ દેવું.

દિવસોપર દિવસો જવા લાગ્યા. હવે અહીં
બાર તેર દિવસમાં તો તે સુદ્રઢ બનતી ગઈ
અને પ્રથમના શારીરિક સ્થિતિએ પહોંચી.
ભાનૂ પશ્ચિમ દેવીને દ્રઢાલિંગન આપવા
ક્ષિતિજમાં ઉતરી ગયો હતો. સાયંકાળનો
સામ્રાજ્ય દંડ શનૈઃ શનૈઃ આગળ વધવા લાગ્યો
પશુ પક્ષિઓ નિજ બાળકોને મળવા પૂર્ણ
પ્રેમથી પોતિકાં ગૃહોપ્રતિ પાછાં વળવા લાગ્યાં
છતાં સિધ્ધેન્દ્રસિંહ કૃળ લેવા ગયો તે આ-
વ્યોજ નહિ. તેને કૃળ લેવા ગયે ઘણો વખત
વીતિ ગયો હતો. વસુમતી તો જીવ દિન
પ્રતિ દિન પ્રેમમાં ઝોલાં ખાઈ રહ્યા હતા.
તેના રોમે રોમે પ્રેમનો પ્રભાવ પ્રસરી રહ્યો

હતો. ક્ષણે ક્ષણે તેને એવી ભ્રમણા થતી કે
 શું મારો નિશ્ચય પ્રિય સિદ્ધેન્દ્ર પાર પાડશે ?
 શું મારી તિવ્ર અભિપ્સિતા પૂર્ણ થશે ? હા !
 તેમ બને તો હું જગત્માં ભાગ્યશાળી ! અરે !
 હું શા માટે વિચાર કરું છું ? ભાગ્યદેવિએ
 મને આ સ્થળે શા માટે આણી હશે ? શું
 મારી સંભાળ લેનાર તે પવિત્ર માતા મારા
 પ્રતિ અલક્ષ કરશે ? ના. ના ! આમ વિચારો
 પર વિચારો થયા કરતા હતા.

વસુમતી આજે સિદ્ધેન્દ્રસિંહની વાટ
 જોતી પર્ણકુટિની બહાર બેઠી હતી. આજે
 તેને કામદેવે અનહદ સપડાવી હતી. તેના
 સ્વરૂપનું સૌંદર્ય અપ્રતિમ ઝળકી રહ્યું હતું.
 સિદ્ધેન્દ્રસિંહ નથી એમ ધારી તેણે કાવ્યોનો
 પ્રભાવ વહેવડાવવા માંડ્યો:—

ઘાયલના દુઃખનેરે-કાયર તે શું પ્રીછે ?
 અજ્ઞાની લહે નહીરે-રતિની ગતિ શી છે ?
 નીમ સર્વે નાસેરે-જ્યારે પ્રેમ તે વ્યાપે.
 મોટી મન મોહિનીરે ળીજી પ્રીતિથી ન મળે;
 પણ જડ જેવો લોહુરે-ચમકને દેખી ચળે.
 પ્રેમ પરીક્ષા.

ગાન બંધ થયું. ક્ષણભર વૃત્તિને સ્થિર
 કરી પુનઃ ગાન શરૂ કર્યું.

રિળાતી પ્રેમના પંડે, બચાવો પ્રાણ બહાલારે !
 પ્રભા રક્ષિત થઈ શાન્ત, શુણાવો શબ્દ કાલારે !
 શશિ કાન્તિ ત્યજી જાશે, ખરે ! ચંડાલ ભૂલીને
 બધી જાન્તિ નિશાની આ, થઈ છું ખવાર ડુલીને
 રવિરક્ષિત શિતલ થાશે ? પ્રીતિ પાત્રે ! શું વેરાશે
 નથી એ રનેહુ નિર્માલ્ય, પ્રીતિ સાંકલ ઢીલી થાશે

સદા હું તહારી, તું મહારો, શરીરો લિન્ન તેથી શું?
લીલાએ વિશ્વમાં ન્યારી, સુધા-વારિમાં ઝુલીશું.

* * * *

વસુમતીનું ગાન બંધ પડ્યું અને તે પુનઃ
વૃત્તિ સ્થિર કરી બેઠી.

સિદ્ધેન્દ્રસિંહ કંદમૂળાદિ લેઈને આંચો.

સિદ્ધેન્દ્રસિંહ કંદ મૂળાદિ લેઈને આંચો.
તે પોતાની પર્ણકુટિ આગળ આવતાં ખમ-
ચાચો. વસુમતિને તેણે ધ્યાનમય નિહાળી
વસુમતિની આકૃતિ શોક વિચાર-ગુપ્તઆનં-
દમાં મિશ્રિત થયેલી દેખતાં તેને વિચાર
આંચો. કદાપિ તેણે વસુમતીને આમ વિ-
ચારમગ્ન બોધ નહોતી. આજે તેના લલાટે
અલૌકિક વિચાર પ્રવાહનો પ્રભાવ વહ્યા કરતો
હતો. તે ક્ષણેક દિગ્મૂઢ થતો ત્યાં ઉભો રહેા.

અધાપિ વસુમતીને તેની સ્થિતિનું જ્ઞાન આ-
વ્યું નહોતું. તે તો વિચારમગ્ન સ્થિતિમાંજ
દિસતી હતી. સિદ્ધેન્દ્રસિંહ ત્યાંથી સહજ
આગળ ખશી પર્ણકુટીની પાછળના ભાગમાં
ગયો અને વસુમતીની કૃતિ રિતિનો ચિતાર
જોવા લાગ્યો.

વસુમતી પુનઃ વિચારમાંથી જાગી અને
પુનઃપદ્ય લલકારવા માંડ્યું.

સોરઠા.

હો! જગપતિ! મુજ આપ! ંહારે વળજે સર્વદા
ધરજયો હસ્ત અમાપ, તવ પાસે લળિલળિ નમુ
વેદ, શ્રુતિ ગુણ ગાય, પુનઃ પુનઃ પ્રભુ આપના,
કરજોનજ શિશુ રહાય, જે પ્રભુતા ઉર સ્થાપતા

*

*

*

*

ંહાલા પ્રિયતમ સિદ્ધ! પ્રેમ ધરી સ્વિકારજે,
અર્પ્યું તન મન ધન, તુજ પાયે ઉર ધારજે.

આ પ્રમાણે દ્રઢ પ્રતિજ્ઞા કરી તે મૈત્રા
 રહી સિદ્ધેન્દ્રસિંહને આ અંતિમ જણાતાં
 સાનંદાશ્ચર્ય પ્રગટ્યું છતાં તેણે તેનો ભાવ
 ન જાણવતાં પર્ણકુટિ તરફ આવ્યો અને
 ‘ કેમ શા વિચારમાં છો ’ એમ વસુમતીને
 પૂછ્યું ‘ કાંઈ નહિ ’ એમ પ્રત્યુત્તર મળ્યું.
 સિદ્ધેન્દ્રે તે વાતને છેડી નહિ અને ચુપકીથી
 ઇષ્ટ સ્તુતિ કરી ફળાહાર કર્યો. આશ્વિન મા-
 સની પૂર્ણિમા હતી. આજે શશી પૂર્ણકળાથી
 પ્રગટ્યો હતો. વસુમતી અને સિદ્ધેન્દ્રસિંહ
 બહાર આવ્યાં. આજે વસુમતીનું મન પ્રથ-
 મના કરતાં વ્યગ્ર જેવું બન્યું હતું.

‘ વસુમતી ! આજે કહો ના કહો પણ
 તમે ચિંતાતુર શાથી જણાવો છો ? સિદ્ધે-
 ન્દ્રસિંહે પૂછ્યું.

‘કાંઈ નહિ !’ કહી વસુમતી વાતને દબાવા લાગી.

વસુમતી કહો-કહો-સુખેથી કહો. તમારી સંપૂર્ણ સ્થિતિ તમે મને જણાવી છે. અદ્યાપિ તમારી શરીર સ્થિતિ સારી ન હોવાથી તમારે દેશ લેઈ ગયો નથી. હવે સુખપૂર્વક કાલે આપણે પ્રયાણ કરીશું ! તે વિના બીજું જે હોય તે જણાવો.’

‘પ્રિય સિદ્ધેન્દ્રસિંહ ! મારે મારે સ્થળ જવાની કેવી ઇચ્છા છે તે આપ જાણો છો. મારા માતાપિતા મારા વિના ક્ષણભર નહિ જીવતાં હોય હવે મારી ઇચ્છા માત્ર પરમાત્માજ પૂર્ણ કરી શકે તેમ છે અને બીજું તો....

‘એમ કહી શા માટે અટકો છો ?

‘તે તમારું કામ છે ? શું તમે તે કરી શકશો ?’

‘વસુમતી ! મારાથી બનતું હું અદ્યાપિ પ-

ચેત કરતો આન્યો છું. તમે જણાવવા ચો-
ગ્ય જણાવો. ’

‘વારૂં કેાઈ દુઃખિ પ્રાણિનું રક્ષણ કરતાં
રક્ષક ઉપકારી ખરો કે નહિ ? ’

‘કેમ નહિ ? ’

‘ત્યારે ઉપકારનો બદલો અપાય તો સારૂં
કે અનિષ્ટ ? ’

‘પરંતુ દુઃખિજીવન પાસે તેવું કાંઈ ન હોયતો’
‘એ તમારે જણવાની જરૂર નથી. છે કે નથી
એ માત્ર ઉપકારની દ્રષ્ટિ કરવામાં આવી છે
તેજ જાણી શકે ? ’

‘ત્યારે તો તેની જેવી ઇચ્છા ? ’ સિધ્ધિન્દ્રે સુચન્યું
‘વારૂં ત્યારે તમે મારી એક માગણી કબુલ
કરશો ? ’

‘તે શું છે ? ’

- ‘ તમે કબુલ કરો તો જણાવું ? ’
- ‘ સુખેથી કહો કબુલ કરવા જેવું ના નહિજ કહું.’
- ‘ પરંતુ મને વચન આપો.’ વસુમતીએ કહ્યું.
- ‘ વચન ? વચન શાનું ! તમારો મારાપર એટલો વિશ્વાસ નથી ? ’
- ‘ છે. ત્યારે હ્યો આ મારું સર્વસ્વ આપને આપી ચુકી છું....’
- ‘ હે ? આ શું બોલો છો ? ’ સિધ્ધેન્દ્રસિંહે જણાવ્યું
- ‘ જો, કહું છું તે યોગ્ય છે. અને તેને પાળવું એ આપની ફરજ છે. ’

બન્ને આનંદ ચકિત થયાં એટલામાં એક મહાત્મા હસ્તમાં કમંડલ લેઈને તે પ્રતિ આવ્યા મહાત્માને સામાં સાષ્ટાંગ દંડવત્ પ્રણામ કરી બન્ને અમૃતવાણિનું પાન કરવા દ્વિકર જોડી ઉભાં રહ્યાં. તેમને પ્રાર્થના કરી તેઓ તેમની પર્યટકુટિમાં લાવ્યા અને તેમને

વિનયસહિત બેસારી દીનયાચના કરતાં ઉભાં
 રહ્યાં. મહાત્માની ઇચ્છાથી તેઓએ પોતાનું
 સક્ષિપ્તમાં જીવન જણાવ્યું. અને તેઓની
 અતિમ સુધિની સ્થિતિ સુચવી મહાત્મા
 પ્રસન્ન થયા. અને તેમને કેટલોક બોધ દીધો.
 તથા તેમની હસ્તે તેઓના લગ્ન કરવા પ્રવૃત્ત
 થયા. તેમણે દિવ્યમંત્રનું ઉચ્ચારણ કર્યું. અને
 તુરતજ સર્વત્ર સ્વર્ગ સમાન થઈ રહ્યું. એક
 કુંડ બનાવ્યો. અને તેમને વિવિધ સંસ્કારો
 યુક્ત આ જન્મમાં સદાને માટે જોડ્યાં. ત્યાર
 પછી તે મહાત્માએ તેમને દિવ્ય વસ્ત્રો પહે-
 રાવ્યાં. અને તેઓ અંતર્ધાન થઈ ગયા.

આ દેખાવથી સિદ્ધેન્દ્રસિંહ અને વસુ-
 મતી દિંગમૂઢ બન્યાં. એક ઘટિકા આ અ-
 દ્યસમયમાં બનેલા બનાવને સ્વપ્નવત જોઈ
 ઉભાં રહ્યાં. અને બાવિ જીવનના બ્યયને યોગ્ય

માર્ગપર દોરવા પ્રવૃત્તિ શેવી. આજ સુધિ
 તેઓ આ સ્થળપર રહ્યાં હતાં. હવે તેઓ
 બીજે સ્થળે જવા માટે ઉત્સુક બન્યાં હતાં.
 કેટલોક સમય ભૂત-વર્તમાનનો વિચાર કરી
 આતઃકાળે અન્યસ્થળ પ્રતિ જવાની દ્રઢ ઇચ્છા
 શેવી અને કિંચિત્ નિવૃત્તિ-આધિન બન્યા.

પંચમ તરંગ.

કસોટિમાં વિજય.

સુખ દુઃખ સમે કૃત્વા
લાભા લાભૌ જયાજયૌ ।

પ્રાતઃકાલનો સમય થવા આન્વે. પશ્ચિમો
મધુર કલરવથી આનંદ આપી રહ્યાં હતાં.
પશુઆદિ પ્રાણિઓ ઉઠર માટે પ્રયત્ન કરવા
ળહાર પ્રવૃત્તિ ધરવા વિચાર શેવી રહ્યાં હતાં.
આ સમયે પ્રતાપી ભાનૂની પ્રાતઃકાલની દિવ્ય
તેજોમય-યશસ્વિ સુખપ્રદ શિતલ રશ્મિ ભૂ-
દેવિપર શનૈઃ શનૈઃ પોતાનો પ્રભાવ વિસ્તા-
રતી હતી. ઘટિકાયંત્ર જેમ પોતાના માર્ગમાં
નિર્વિધને સ્વખળથી આગળ વધતું જણાય છે,
તેમ આ ખગોલમાં વસતા ગ્રહો એકજ સ્થિ-

તિમાં કિંચિત્ પણુ વિશ્રામ લીધા વિના
 શનૈઃ શનૈઃ આગળ વધે છે. તેઓ સ્વપ્ને
 પણુ વિશ્રામનું નામ શ્રવણ કરતા નથી. વિ-
 શ્રામ-આરામ-આદિ નામોનો શો અર્થ થતો
 હશે તે તેમના સ્વપ્નમાં પણુ ભાસતું નથી.
 અહો ! શો પરમાત્માનો અવિચલ મહિમા !
 ધન્ય છે ઇશ્વરકૃતિ ! વેદ તને નેતિ ! નેતિ !
 આદિ અલૌકિક અદ્વિતીય શબ્દોથી વર્ણવે
 તે ખરેખર અક્ષરસઃસત્ય છે. અસંખ્ય જી-
 વ્હાઓ, અસંખ્ય મૂખોમાંથી સહસ્રા શ-
 બ્દોચ્ચાર કરવાનું સામર્થ્ય ધરાવતી હોય તો
 તેથી શું થયું ? ખરે ! તારા પવિત્ર નામમાંજ
 એવો અકથ્ય મહિમા રહ્યો છે કે પૂર્ણ સ-
 ત્તાથી તેનું વિધિ સહજીવ્યારણુ કરતાં અપ્ર-
 તિમ આનંદધુન પ્રગટે છે.

એકાદ ઘટિકા થતાં તો ક્ષિતિ પ્રદેશ પ્રકાશમય પિછોડીથી આચ્છાદિત થઈ ગયો. સિદ્ધેન્દ્રસિંહ અને વસુમતિ અન્ય પ્રદેશમાં પ્રયાણ કરવા તૈયાર થયાં. આ રથજા પ્રતિ હવે તેમનું આવવાનું અનિશ્ચિત હોવાથી તેઓએ પવિત્ર સરિતામાં સ્નાનાદિ કરી આગળ વધવાનો વિચાર કરી મૂખાદિ શુદ્ધિ કરી તેઓ સ્નાનાદિ કરી પરવાર્યાં. પોતાની બહાલી ! પરમપ્રિય ! રક્ષિતાર્પણકૂટિને પુનઃ પુનઃ અનેકવાર પ્રણામ કર્યા. અને જહાર નીકળી અખિત્ત નિરંજન, નિરાકાર, નિર્મળ, નિર્ગુણ પરમાત્માનાં જણે ગાન ગાવા લાગ્યાં. પરમાત્માને પુનઃપુનઃ પ્રણમિ તેઓ હવે આગળ વધવા લાગ્યાં.

પર્વતમાંના ટેકરા આકાશને ચુંળી રહ્યા હતા. ઝાડોનો તો પારજ રહ્યો નહોતો. લ-

તાઓ અરસપરસ દ્રઢ પ્રેમાલિંગન આપી
 રહી હતી. આમાં તેઓ પોતાના માર્ગને
 વટાવતાં આગળ વધવા લાગ્યાં. ટેકરા ઉપર
 ચડે ને ઉતરે. એમ કરતાં કરતાં પ્રચંડ-
 ઉચ્ચ ભયપ્રદ-ભાનુની મધ્યાન સ્થિતિએ-મ-
 ધ્યાનકાળે તેઓ અન્ય ભૂમિનું દર્શન કરવા
 ભાગ્યશાળી થયાં. અદ્યાપિ પર્યંતના પર્યટ-
 નમાં તેઓ તદ્દન થાકાને લોથપોથ થઈ ગયાં
 હતાં. પર્વતની હદ આવી રહી. સાંમેનો પ્ર-
 દેશ રમણિય દિસતો હતો. હવે તેઓએ
 વિશ્રામ લેવાનું ઉચિત ધાર્યું. મધ્યાનકા-
 લનો તાપ-અને વળિ-ફળાદિને પકવવાની
 ગરમી આથી ભાનૂ પ્રચંડ દિસતો હતો. ખરે
 વૈશાખના સૂર્યને પણ ક્ષણેક સ્થિર કરે તેવો
 આ તાપ હતો. લોકોકિત પ્રમાણે ચોમાસા-
 ની રૂતુમાં વાદળથી ઘેરાયેલો સૂર્ય આનંદ

પ્રદ હોય છે, પરંતુ તે આ ક્ષણે અસત્ય જ-
ણાતું હતું.

પર્યટનથી તેઓ છેક થાકી ગયાં હતાં.
અને વિશ્રામ સ્થળ શોધતાં હતાં. એવામાં
દૂર જળાશયને વૃક્ષ ઘટા દેખી તે પ્રતિ
વળ્યાં. અને અર્ધ ઘટિકામાં તો તેઓ ત્યાં
પહોંચ્યાં. હસ્તપાદાદિ પ્રક્ષાલિ-શિતળ જળથી
તૃપ્તા છીપાવી બન્ને તેં ઝાડીમાં બેઠાં અને
શ્રમિત શરીરને શાન્તિ આપવા લાગ્યાં.

આ સ્થળથી થોડે દૂર એક.....ના-
મનું પ્રસિદ્ધ નગર આવી રહેલું હતું. તેની
બાંધણી આસપાસના પ્રદેશમાં પ્રસિદ્ધતાને
પામી હતી. આ નગરમાં લોક આબાદ અને
સુખી હતા. લોકનો પ્રેમ રાજા પર અત્યંત
હતો. તેમજ રાજા પ્રજાને પુત્ર સમ પાળતો
હતો. તે છતાં કારભારી વર્ગ રાજાને પ્રજાનું

સમાનપણે હિત કરવા પ્રયત્ન કરી રહ્યા હોતો.
 સ્વપ્નમાં રાજા પ્રજા ઉભય સુખીને આળાદ
 હતાં, અહિંના રાજાનું નામ વિજયસિંહ
 હતું અને તેને વિજયા નામની પતિવ્રતા ધર્મ
 પરાયણ પત્ની હતી. બન્ને પતિ પત્ની ઉ-
 ભય સુખી હતાં. આ મહાન રાજાને શાન્તિ-
 સિંહ નામનો કુમાર હતો. શાન્તિસિંહની
 વય આ સમયે પંદર વર્ષની હતી. શાન્તિ-
 સિંહ વિદ્યાકળામાં કુશળ હતો. રાજ્ય
 કારભારમાં પિતાને સલાહ આપવા ગુચ્છવણ
 પડતાં કામોમાં પોતાના વિચારો પ્રગટ ક-
 રવા આટલી નાની વયે તે ભાગ્યશાળી થયો
 હતો. પ્રજાનો તે માનીતો હતો. મહારાજા
 વિજયસિંહ કરતાં હવે તે સારી રીતે રાજ્ય
 ચલાવી શકશે એમ પ્રજા સારી માનતી
 હતી. શાન્તિસિંહમાં ઉત્તમ સદ્ગુણોનો

વાસ હતો. અનીતિ પર તે સદા અલક્ષ કરતો તેને સત્યને નીતિ પરમપ્રિય હતી.

એક દિવસ શાન્તિસિંહ મૃગયા રમવા અહાર પોતાની સેના સાથે ગયો હતો. ત્યાં મૃગ પાછળ દોડવાનું થવાથી તે પોતાની સેનાથી વિખુટો પડ્યો હતો. અને ધારેલું કામ પાર પાડી તે ગૃહ તરફ પાછો વળતો હતો, તેવામાં તેને તૃષા ઘણી લાગી, અને થાકીને લોથ થઈ ગયો હતો, વળિ તેનો ઘોડો પણ ચાલી ન શકે તેવી સ્થિતિમાં હતો. આથી તેણે આ પાસેના જળાશયમાં કિંચિત્ વિશ્રામ લેવા પ્રયત્ન કર્યો. અને ઘોડાને તે જળાશય તરફ વાળ્યો. જો કે આ જળાશયથી તેનું નગર ચારેક માઈલ દૂર હતું, તો પણ અધિક શ્રમિત હોવાથી અહીંજ રહેવાનું તેણે ઉચ્ચ ધાર્યું. સરોવર પાસે આવી

તેણે અર્ધ ઘટિકા વિશ્રામ લીધો અને ત્યાર પછી મુખાદિ પ્રક્ષાલિ પોતે પાણી પીધુ અને અશ્વને નવરાવી એક આમ્ર વૃક્ષતળે બાંધ્યો. અને ત્યાં તે પોતાની કમરેનું લુગડું છોડી તે વૃક્ષ નીચે પાથરી બેઠ્યો. એવામાં સામે આવેલી લક્ષ્મીમાં સિદ્ધેન્દ્રસિંહ અને વસુમતી બેઠાં હતાં તેની તરફ નજર ગઈ. આથી તેણે ઘોડાને ત્યાં રહેવા દઈ તેમની પાસે ગયો. સિદ્ધેન્દ્રસિંહ આ રાજ્યકુમારને આવતો જોઈ સ્વસ્થ થયો. અને વસુમતીને દૂર બેસવાનું સુચવ્યું. શાન્તિસિંહ પાસે આવ્યો જાણી તેને સપ્રેમ જય જય કહ્યા.

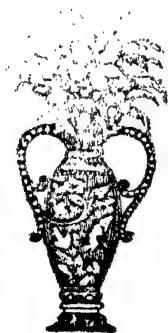
શાન્તિસિંહ સિદ્ધેન્દ્રસિંહ આવવાનું પૂછ્યું. આથી સિદ્ધેન્દ્રસિંહે પોતાની સવિસ્તર હકિકત જણાવી. અહિં આ પ્રમાણે

વાત થાય છે, એવામાં અશ્વ ભયંકર ચીસ
પાડતો યમ શરણુ થયો. શાન્તિસિંહે આ
વાત જાણી દિલ્હીની તરફ સહસ્રા તે પ્રતિ
દોડવા માંડ્યું. અને તેની પાછળ સિદ્ધેન્દ્ર-
સિંહ અને વસુમતી જવા લાગ્યાં.

ત્યાં જઈ તપાસ કરી તો ભયંકર સિંહ
હૂરથી આવતો અશ્વ સાથે અફળાઈ તેને
મારી આગળ ગયો. શાન્તિસિંહ હવે નિ-
રાધાર જેવો બન્યો. અશ્વ ગુમાવ્યો. તેની
પાસે માત્ર અસિ, પિસ્તોલ, અને ભાલો
હતો, તેમાંથી સિદ્ધેન્દ્રસિંહને પિસ્તોલ આ-
પી, તે ગયેલા સિંહને મારવા આગળ વધ-
વાનું જણાવવા લાગ્યો; પરંતુ તેઓ સિંહને
મારવાની વાત કરે છે એટલામાંજ સિંહ
સામે આવી ઉભો. શાન્તિસિંહને જણાયું
હતું કે શિકારમાં આ સિંહને તેણે અનહદ

સતાવ્યો હતો. સિંહે શાન્તિસિંહ પર એકા-
 એક હુમલો કર્યો, એટલામાં શાન્તિસિંહે
 ભાલાથી તેની સામે ધસારો કર્યો, પરંતુ
 ભાલો હાથમાંથી પડી ગયો, તેને તરતજ
 વસુમતીએ ઉપાડી લીધો. સિંહે પુનઃ હુમ-
 લો કર્યો, પરંતુ તેજ અરસામાં સિદ્ધેન્દ્ર-
 સિંહની પિસ્તોલ અને વસુમતીનો ભાલો
 સહસા વાગવાથી સિંહ વિકાળ ચિસ પા-
 ડતો મરણ પામ્યો. શાન્તિસિંહ આ દંપ-
 તિના પરાક્રમનો આભારી બન્યો. અને હવે
 પોતાના રાજ્યમાં તેમને લેઈ જવા ઘણી
 આજીજી કરી. સિદ્ધેન્દ્રસિંહે ઘણી સહયતા
 પૂર્વક તેની માગણીનો સ્વિકાર કર્યો. અને
 શાન્તિસિંહ પાછળ જવાનો નિશ્ચય કર્યો.
 એટલામાં શાન્તિસિંહના વિખુટા પડેલા મા-
 ભુસો આવી પહોંચ્યા. આથી શાન્તિસિંહ

સિદ્ધેન્દ્રસિંહ તથા વસુમતીને જેસવા અશ્વ આપ્યો. અને ત્રણે અશ્વારૂઢ થઈ નગરમાં પહોંચ્યાં. સિદ્ધેન્દ્રસિંહને રહેવા એક અલગ મહેલ આપ્યો. અને તેનો કરેલો ઉપકાર તથા વસુમતીનું પરાક્રમ આખા નગરમાં પૂર્ણ આનંદ સાથે ચંચીયું.

પ્રથમ તરંગ.

વિતર્કસેનનો કારભાર.

‘જરો મિત્ર શું કપટ’

‘જરો દુરિજન સું સંગમ્.’

કવિ ગદ્ગદાલ.

પ્રપંચે સુખનો નાશ, વિશ્વે સજ્જન જાણતા;
તેથી ધર શુભ આશ, અનુપમ સુખને માણવા.

*

*

*

*

વિતર્કસેન નિષ્કંટે રાજ્ય ચલાવવા લાગ્યો.
રાજા રાણિને કેદમાં પૂરી તે યથેચ્છ રીતે
વર્તવા લાગ્યો. મોટા મોટા વિનયીને સજ્જન-
ન-તિષ્ઠ બુદ્ધિવાળા અધિકારીઓને તેમના
હોદ્દા પરથી વિદામ કર્યા. અને પોતાના પ-

ક્ષના માણસોને મોટા મોટા હોદ્દાપર દાખલ કર્યા. તેણે નજરમાં આવે તેમ રાજ્ય ચલાવવા માંડ્યું. રાજ્યમાં તેને કોઈ પુછનાર રહ્યું નહોતું.

વિવેકસિંહ તથા. સદ્ગુણ સંપન્ના કેદ-ખાનામાં પૂરાયાં હતાં. તેમને મરણથી ભય પ્રગટતો નહોતો, પરંતુ પુત્રીના વિયોગથી તેઓ વ્યથા બન્યાં હતાં. પુત્રી એ તેમનું સર્વ-સ્વ ધન હતું. અને પુત્રી વિના તેમનાં નેત્ર અંધ હતાં. કોઈ આવી તેમનું રાજ્ય માગે તો તેઓ આપવા ખુશી હતા, પરંતુ પુત્રીનો વિયોગ સહન કરવા તેઓ રાજી નહોતા, અને એથીજ જમાઈ તથા પુત્રીને પોતાની દૃષ્ટિ સમીપ રાખી પંચત્વ પામવું યોગ્ય ગણ્યું હતું.

પ્રપંચ એ એવી વસ્તુ છે કે તેને હાથ

જાલતાં ડાઘ પડે છે. હૃદયમાં વિચાર કરતાં મલિનતા પ્રગટે છે. તેનું લાંબો સમય સેવન કરતાં તે પાયમાલ કરે છે. પ્રપંચ કોઈને ક્ષાવવા દેતો નથી. તેના પાસમાં રહેનારને તે આમતેમ ફેરવે છે—રમાડે છે. અને તેના પ્રસાદકોને તે અદ્વિતીય સુખ આપનાર ભાસે છે, પરંતુ તેના પ્રતિ સર્વદા તિરસ્કાર ધરનાર સજ્જન—નીતિમાન પુરુષોને તે દુનિયામાં ક્યાં વસે છે તેનું ભાન પણ હોતું નથી. કદાપિ પ્રપંચ તેમને હંક્ષાવવા આવે છે, પરંતુ તેમની અજ્ઞય ઢાલથી તેનું કાંઈ ક્ષાવી શકાતું નથી. અને પ્રસંગોપાત પાછો પડે છે.

પ્રપંચ તને ધિક્ક છે ! અરે ! આર્ય સ્થાનની અધમ અવસ્થા આશુનાર રાક્ષસ ! તને અનેકવાર ફિટકાર છે ? મોટા મોટા

રાજાઓમાં દ્વેશ પ્રગટાવનાર ! સગા બન્ધુમાં
 વેર ઘલાવનાર ! લોભને વશ થઈ પાયમાલ
 કરાવનાર ! પ્રપંચ ! તારું નામ નિશાન પણ
 અપવિત્ર કરનાર છે ! ઓ કૂર રાક્ષસ ! તું
 આ પવિત્ર ! દેવિ ભૂમિને અંતિમ પ્રણામ
 કરી ચાલ્યો જા ! ધાંતકિ અનિષ્ટ કર્મના ક-
 રનાર ! તું શું નથી કરતો ! મોટા મોટા
 પુરૂષોને અધૈર્યતા પ્રગટાવી, તેમને લોભ
 બતલાવી, લાલચમાં ફસાવી, માયાનું સ્વરૂપ
 જણાવી, અંતે તું તારા પાસમાં લેઈ લે છે,
 તારા સામ્રાજ્યમાં આવવા તું અનેક વાનાં
 બતલાવે છે, પરંતુ તારો અધિકાર સ્વિકાર-
 નાર મંદમતિ મનુષ્યો પ્રતિ દૃષ્ટિ કરતાં
 ખરે ! દયા પ્રકટયા વિના કાંઈ રહેતું નથી.
 તેમને તું તારી સત્તામાં નાંખી ખુબ હંકારે
 છે. પ્રથમ તો સુખ-વાસ્તવે દેખાતું દુઃખ

આપી ચલાવે છે, પરંતુ તારા વાસ્તવ સ્વ-
રૂપના જ્યારે તેઓ જાણીતા થાય છે ત્યારે
પોકે પોક પાડી રહે છે. એ તેમના કરુણા
જનક રુદ્રનથી મહાન પુરૂષોને ખરે દયા
પ્રગટે છે.

વિતર્કસેને પણ પ્રપંચમાં જરોળર પગ
મૂક્યો. અને તેને ગાદીપર બેઠાને માત્ર
પંદરેક દિવસ થયા હશે એટલામાં તો પ્ર-
જાને પંદર યુગ જેટલું નીકળી ગયું. રાજા
રાણીને તો માત્ર ખાધા જેટલું જ નોકર સાથે
મોકલતો. અને તેમને ફરવા હરવાને કાંઈ
પણ સવડ કરી આપી નહોતી. તેમજ તેમના
પર સખત દેખરેખ રાખવામાં આવી હતી.
કાંઈને પણ તેમાં પેસવા દેવાનો કે તે-
મને મળવા દેવાનો સખત હુકમ કરવામાં
આવ્યો હતો.

રાજાઓના અધિકારીઓ રાજા જેવાજ હોય છે, પછી ભાગ્યેજ તેમાંથી પ્રજાની વાત જાણનાર નીકળી આવે છે. પ્રપંચી રાજા એટલે કારભારી પણ તે યુક્ત ગુણોવાળા હોય તેમાં નવાઈ નથી. શ્રીમંતોનાં ઘરખાર લૂંટવા માંડ્યાં. અધિકારીઓ ગૃહસ્થોની સ્ત્રીઓની આખરૂપર હાથ નાંખવા લાગ્યા. સ્ત્રીઓથી બહાર નીકળાતું પણ નહીં એટલો જુલમ સ્થળે સ્થળ વધવા લાગ્યો. જ્યાં ત્યાં ત્રાહિ ત્રાહિના પોકારો પડવા માંડ્યા. રૈયત શું કરે ? રાજા અને અધિકારી વર્ગ માત્ર પોતાનો સ્વાર્થ સાધવા બેઠા ત્યાં ગરીબ-ગાય જેવી પ્રજા તેનું કેટલું બળ પ્રકાશે ? સીપાઈ આદિ લોક રાજાના, અને સ્વાર્થ આગળ સર્વ આંધળું. રાજાએ અનાચારમાં પગ મૂક્યો એટલે કારભારી વર્ગ ગૃહસ્થોના ઘર-

માં પેસી તેમની પવિત્ર સાધ્વી સ્ત્રીઓની
આબરૂ કેમ ના લૂંટે ?

વિવેકસિંહુ તેમજ સદ્ગુણ સંપન્નાનું
શરીર દિનપ્રતિદિન સુકાવા લાગ્યું. તેમને
ઉદર પોષણ માટે જે કાંઈ ખાવા આપવામાં
આવતું હતું તેમાંનું તેઓ કિચિત્ પણ લેતાં
નહોતાં. અને જેમનું તેમ પાછું જતું હતું.
પુત્રીનો વિયોગ તેમને પ્રાણુથી પણ અધિક
સાધ્યો. તેમાં વળી પુત્રીપર દુષ્ટ વિતર્ક જુ-
લમ કરવા માંડે છે એ સાંભળી તેમના હૃદય
ફાટી ગયાં, પરંતુ વસુમતી સરિતામાં ત-
ણાઈ ગઈ એ સાંભળી તેમને એક પથે હર્ષ
ને એક પક્ષે શોક પ્રગટયો. પુત્રીના વિયોગ
કાળે તેઓ શોક મગ્ન થયાં, છતાં દુષ્ટ જુ-
લમ ગુજારે છે તેવા ભયમાંથી મુક્ત થવાને
વસુમતીએ જે સાહસ કર્યું છે, તે કુળની

આખરૂ જાળવવા યોગ્ય છે. પરંતુ તેમનાં
ચક્ષુમાંથી અશ્રુધારા ઓછી થતી નહોતી.
આખો દિવસ ને રાત્રિ તેઓ અશ્રુમાંજ ભાંજ્યા
રહેતાં. તેમના શરીરમાં હવે તો માત્ર હા-
ડકાંજ રહ્યાં હતાં, ને શરીરપર કરચલી વળી
ગઈ હતી. તેમના હૃદયનો અવધિજ નહોતો.
અને વળી વૃદ્ધાવસ્થાએ.

પ્રજા તો ત્રાહિ થઈ ગઈ હતી. લોક
આમાંથી મુક્ત થવા વિદેશ રહેવા લાગ્યા.
અને પોતાની સ્ત્રીઓને—જહેનોને પુત્રીઓને
તેમજ અન્ય કુટુંબ સ્ત્રીઓને રાતોરાત છુપી
રીતે જ્યાં ત્યાં સંબંધિ સ્થળે મોકલાવી દેતા
હતા. આ પ્રમાણે વિતર્કસેનનો કારભાર ખ-
રેખર ! ભયપ્રદ સમ હતો.

સપ્તમ તરંગ.

સિદ્ધેન્દ્રસિંહનો વૃત્તાંત.

વિવેકસિંહના રાજ્યની પશ્ચિમ દિશાએ—
 નામનું રાજ્ય આવેલું હતું. તેમાં વિરેન્દ્ર-
 સિંહ નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો. વિરે-
 ન્દ્રસિંહ અનેક સદ્ગુણોથી મુક્ત હતો. તેને
 કમલાક્ષિ નામની સાધ્વિ સ્ત્રી હતી. વિરેન્દ્ર
 સિંહને કમલાક્ષિથી બે પુત્રીઓનો પ્રાદુર્ભાવ
 થયો હતો. તેમાં એકનું નામ વિજયા અને
 બીજીનું નામ બુદ્ધિપ્રદાતા હતું. વિજયા અને
 બુદ્ધિપ્રદાતા અરસપરસ નીતિ યુક્ત વર્તતાં
 હતાં. કમલાક્ષિએ બન્ને કન્યાઓને સારી કે-
 ળવણી આપવા પાછળ યત્ન કર્યો હતો. વિ-
 રેન્દ્રસિંહ સ્ત્રી કેળવણીનો ખાસ હિમાયતી

હતો. કેળવણી એ શબ્દ તેના હૃદય પ્રદેશમાં
 રમી રહ્યા હતો. અને તેટલા માટે તેના રા-
 જ્યમાં બે મોટી શાળાઓ માત્ર બાળકીઓ
 અને પુક્ત ઉમરની સ્ત્રીઓ માટે સ્થાપી હતી.
 એકમાં માત્ર કુમારિકાઓજ અભ્યાસ કરે
 અને બીજામાં ગૃહસ્થાશ્રમમાં પડેલી નવ
 યૌવનાઓ અધ્યયન કરે કુમારિકા માટે શિ-
 ક્ષકો સ્ત્રીઓજ હતી. અને તેમની શાળાની
 મર્યાદાપર પુરૂષનો બિલકુલ સહવાસ રાજ-
 વામાં આવતો નહોતો. બીજી શાળામાં તેને
 બદલે જે વિધવા સ્ત્રીઓ માત્ર ધર્મકાર્યમાં
 પોતાની શેષ જીંદગીનો અંત આણવા ઇ-
 ચ્છતી હોય તેમને રાજવામાં આવી હતી.
 આ પ્રમાણે તેમની જાતિમાં તેમનીજ જાતિની
 સ્ત્રીઓ અધ્યાપક તરીકે રાજવામાં આવી હતી.

બાળકીઓને શિખવવામાં એવા પ્રકારનો

કુમ ગોઠવેલો હતો કે તેમને કંઈ જાતની અગવડતા વેઠવી ન પડે. તેમને નીતિ-ધર્મ યુક્ત કેળવણી આપવામાં આવતી હતી. મા-તપિતા પ્રત્યે પોતાની શી શી ફરજો છે ? ગૃહસ્થાશ્રમ માટે પાઠાદિ કેવી રીતે તૈયાર કરવામાં આવે છે ? પરમેશ્વરનો આપણા પર કેવો ઉપકાર છે ? પરમેશ્વર સાથે આપણો શો સંબંધ છે ? આદિતું શિક્ષણ સરળતાથી તેમનાં કુમળાં અંતઃકરણ પર શિખવાડવામાં આવતું હતું. આ બધું શિખી રહ્યા પછી તેમની ઉત્તર અવસ્થામાં પતિએ શું છે ? પતિ પ્રત્યે આપણી શી ફરજો છે ? પતિનો સહવાસ કેવા પ્રકારે શેવવો ? અને ગૃહસ્થાશ્રમને શ્રેષ્ઠ કરવા શો પ્રયત્ન શેવવો ? આદિ શિક્ષણ આપવામાં આવતું....

બીજી શાળામાં ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહી તે.

મણે શું શું સાધવાનું છે ? ગૃહસ્થાશ્રમની શી શી ફરજો છે ? ગૃહસ્થાશ્રમ એ આશ્રમ શા માટે રચવામાં આવ્યો છે ? આદિ શિક્ષણ આપવામાં આવતું હતું.

વિજ્ઞા તથા બુદ્ધિપ્રદાતાએ આ શાળામાં શિક્ષણ લીધું હતું. તેમ તેમનાં માતા પિતા કેળવાયેલાં તથા વિદ્વાન હોવાથી તેમને યોગ્ય બોધ આપવા એછા પ્રયત્ન શેવ્યો નહોતો. બંને બહેનોને યોગ્ય ઉમરે લગ્ન કરાવી ગૃહસ્થાશ્રમમાં પ્રવેશ કરાવ્યો હતો. વિજ્ઞાનો-દેશના રાજા વિજયસિંહ સાથે અને બુદ્ધિપ્રદાતાનો-દેશના રાજા યોગેન્દ્રસિંહ સાથે સંબંધ કરાવ્યો હતો.

વિજ્ઞાનો વિજયસિંહ સાથે સંબંધ થવાથી શાન્તિસિંહ નામનો પુત્ર થયો હતો અને યોગેન્દ્રસિંહ સાથે બુદ્ધિપ્રદાતાનો

સંબંધ થવાથી સિદ્ધેન્દ્રસિંહનો પ્રાદુર્ભાવ થયો હતો.

પુત્રનો જન્મ થયા પછી તે બન્ને પતિ-પત્ની સદા આનંદમાં દિવસ ગાળતાં હતાં. સિદ્ધેન્દ્રસિંહનો જન્મ થયાથી તેનાં માતા પિતાના અંતઃકરણમાં અપૂર્વ આનંદ પ્રગટયો હતો આથી તેઓ યાત્રા કરવા નિકળ્યાં. તે સમયે સિદ્ધેન્દ્રસિંહની વય ત્રણેક વર્ષની હતી. યોગેન્દ્રસિંહ તથા બુદ્ધિપ્રદાતાએ પોતાની યાત્રામાં માત્ર થોડાક દાસ-દાસીઓને કેટલાક સિપાઇ શીવાય કાંઈ રાખ્યું નહોતું રસ્તામાં આવતાં તેમને-નામની નદીઓળંગવાની આવી-આથી યોગેન્દ્રસિંહ અને બુદ્ધિ પ્રદાતા તથા સિદ્ધેન્દ્રસિંહને એ દાસી એક હોડીમાં બેઠાં. અને અન્ય પોતાની બુદ્ધિ હોડીઓમાં બેઠાં એવામાં પવનનું તો-

જ્ઞાન થયું. અને એક એકની હોડીઓ દૂર
 દૂર ઘસડાઈ ગઈ. રાજારાણી આ ભયપ્રદ સ્થિ-
 તિથી પરમેશ્વરની વારંવાર સ્તુતિ કરવા લા-
 ગ્યાં. પરંતુ દૈવગતિ ગહન છે. તેનો પાર
 કોઈ પામી શકે તેમ નથી અકસ્માત્ તેમની
 હોડી ઉંધી પડી ગઈ અને સઘળાં નદીમાં
 પડ્યાં. હોડી હાકનારાઓએ મહારાજને પ-
 કડી લીધા. પરંતુ હોડી ઉંધી પડતાં પડતાં
 તો એવું વાવાઝોડ થયું કે કોણ કોની પાસે
 છે એ સર્વ ભૂલી જવાયું. રાણીના હાથમાં
 લાકડાનો એક કકડો આવવાથી તે પણ તરી
 સામી પારે ગયાં. રાજ્યકુમારને તો એક દા-
 સીએ પોતાની પીઠપર બેસારી લુગડાનો પટો
 ભરવી મોટા ભારે લાકડાની મદદથી જાચાવી
 લીધો. પરંતુ નદીનો પ્રવાહ વેગવાળો હતો
 તેથી તેમને પચાસેક માઈલને છેટે કાઢ્યાં.

રાજારાણી તો બે ત્રણ માઈલના છેટેજ જવા પામ્યાં હતાં. રાજારાણી પુત્રના ગુમ થવાથી ઘણાંજ શોકવાન બન્યાં હતાં. અને પોતાનાં શ્રેડાં માણસો સાથે પાછાં પોતાના નગર તરફ વળ્યાં. તેઓ નગરમાં આવવાથી ભારે ચરચા ચાલી રહી. અને સિધ્ધેન્દ્રસિંહના ન-હીમાં પડવાના દુઃખદ વર્તમાન સાંભળી સંઘળા રડવા લાગ્યાં. મહારાજાએ પુત્ર માટે નદીમાં ઘણી તપાસ કરાવી પરંતુ પત્તો લાગ્યો નહીં. અનેક પ્રયત્નો કર્યા પરંતુ સર્વ નિષ્ફલ ગયા. આમ વાર્તા ફેલાવાથી સર્વે શોકવાળાં બન્યાં.

સિધ્ધેન્દ્રસિંહને બચાવી દાસી ઘણી દૂર નિકળી ગઈ ત્યાં ભર જંગલ હતું. અને તેમાં એક નાનું ગામડું હતું. ત્યાં સુખે દુઃખે તેણે યુવરાજને ઉછેરી મોટો કર્યો. કુમારની વય

છએક વર્ષની થઈ અને દાસી મરણ પામી.
 દાસીએ કુમારને પોતાના સ્થળે મોકલવા
 અથાગ પ્રયત્ન કર્યો પરંતુ ત્યાંના લોક જ-
 મલી હતા. તેમ છતાં તેણે પ્રયત્ન કર્યો છતાં
 તેમાં વિજય પામી નહી. અને ત્યારબાદ તેનું
 મૃત્યુ થયું. આથી સિદ્ધેન્દ્રસિંહને ઘણું લાગી
 આવ્યું. અને દાસીના મરણ પછી તે સદા
 શોકમાં રહેવા લાગ્યો. અહીં તે ભીલનાં નાનાં
 છાકરાં સાથે રમી તીરકામઠું અસિ ઉપયોગ
 વગેરે શીખ્યો હતો. પરંતુ આ સ્થળપ્રતી
 તેને અભાવ થવાથી અને પોતાના માતાપિ-
 તાને મળવાના ઉદ્દેશથી તે ફરવા મંડ્યો.
 દૂર દૂર દેશોમાં તે ફરતો અને પોતાનો નિ-
 ર્વાહ ચલાવતો આ પ્રમાણે તેણે પોતાની જી-
 વગી ગુજારવા માંડી.

અષ્ટમ તરંગ.

પ્રપંચનો પરાજય,

અને

સત્યનો જય.

સિધ્ધેન્દ્રસિંહ તેની માશીને ત્યાં આવી રહ્યો હતો. પરંતુ સિધ્ધેન્દ્રસિંહ શાન્તિસિંહને સંબંધિ જાણતો નહોતો તેમ શાન્તિસિંહ પણ તેને ઓળખતો નહોતો. માત્ર દૈવિયોગે તેઓ અન્યોન્ય પ્રેમી બન્યા હતા. શાન્તિસિંહને ત્યાં આવી તેઓએ રહેવા માંડ્યું. મૃગયા આદિ રમવામાં, સંકટમાં સહાયક કરવામાં સિધ્ધેન્દ્રસિંહ સદા તત્પર રહેતો. શાન્તિસિંહને ત્યાં માત્ર થોડા દિવસ રહ્યો એટલામાં તો તે રાજાનો તથા રાણી અને યુવરાજ શાન્તિસિંહનો પરમપ્રિય થઈ

પડયો. વસુમતી પણ રાજદરબારમાં જવા લાગી. તેની વિનયતા—વિવેક—સહન શિલતા, નીતિ—સદાચાર આદિ ઉત્તમ ગુણોથી તે માનનીય થઈ પડી. તેજ પ્રમાણે પ્રૌઢતા યોગ્યતા—આદિના ગુણોથી સિધ્ધેન્દ્ર પણ શાન્તિસિંહનો સગો ભાઈ ન હોય તે જણાવા લાગ્યું. બન્નેને એક બીજા વિના એક ક્ષણ પણ ચાલતું નહોતું.

એક દિવસ સિધ્ધેન્દ્રસિંહ ઉદાસમાં બેસી રહ્યો હતો. એવામાં શાન્તિસિંહ સહસા તેના દિવાનખાનામાં આવી પહોંચ્યો. શાન્તિસિંહે તેના લલાટ પ્રદેશપર શોકના વિચારો સામ્રાજ્ય ભોગવતા અનુભવ્યા. તે સિધ્ધેન્દ્રની પાસે ગયો અને સામેના આરામ આસનપર બેઠ્યાં.

‘પ્રિય સિધ્ધેન્દ્ર ! આજે શા વિચારમાં

મમ થયા છે ? શું રાજ્ય દરબારમાંથી ત-
મને પ્રિયિત્વ પણ કહેવામાં આવ્યું છે ? વા
અન્ય કોઈએ તમને દુઃખ આપ્યું છે ? શું
છે સત્વર જાણવો ? આજે તમારા લલાટ પર
શોકના વિચારો પ્રગટેલા મને જણાય છે. હું
સદા તમારોજ છું. શાન્તિસિંહ જણાવ્યું.
'શાન્તિસિંહ ! તમારું કહેવું યોગ્ય છે. અને હું
વિચાર કરું છું તે અસત્ય નથી, પરંતુ તમને
જણાવી મારા દુઃખમાં દુઃખી કરવા એ મને
યોગ્ય નથી લાગતું.' 'ના ના તમે ગમે તેવા
દુઃખી હો પરંતુ મને તે જણાવવુંજ પડશે
અને તમારી તે ફરજ છે.'

‘ત્યારે સાંભળો. વસુમતી—ના રાજા મહાન
વિવેકસિંહની પુત્રી છે. અને તેનાં માતાપિતા
અઘાપિ કારાગૃહમાં હશે. તેમને દુઃખ મુક્ત
કરવાં એ મારી ફરજ છે. તેથી આપને વિ-

હિત કરવાનું કે તેને માટે આપ તૈયારી કરો.

‘અહો ! મહાનકાર્ય ? આ મારાથી ગુપ્ત રાખ્યું હતું. તમારી મદદ કરવા હું તૈયાર જ છું. પિતાશ્રીને કહી હું સત્વર પ્રયાણ કરવાનું સૈન્યને સુચવું છું તમે અહીં બેસો.’

એવામાં શાન્તિસિંહનો સિંપાઈ આવે છે, અને જણાવે છે કે તમારાં માશી બુદ્ધિ પ્રદાતા તમને મળવા આવ્યાં છે. ત્યાંથી તે પોતાની માશીને મળવા જાય છે. પિતાશ્રીને તેણે સિધ્ધેન્દ્રસિંહની તમામ હકીકત કહી અને સૈન્યને હુકમ અપાવ્યો. અહીં વસુમતી શાન્તિસિંહની માતાની રજા લેવા આવ્યાં હતાં. ત્યાં બુદ્ધિ પ્રદાતાને વસુમતીની સવિસ્તર હકીકત જણાવ્યાં આવી. બુદ્ધિ પ્રદાતાને આથી કાંઈક આનંદ જણાયો અને તેને સહસા સ્પુર્યું કે મારો પુત્ર કદાપિ

જીવતો કેમ ના હોય? આથી તેણે સિદ્ધેન્દ્રસિંહનો બોલાવ્યો. અને તેના આવતાંજ તેના વૃક્ષસ્થલપરથી દૂધની ધારા છુટી. માતા પુત્રનો મેળાપ થવાથી સર્વત્ર આનંદ થઈ રહ્યો. શાન્તિસિંહે પોતાના સંબંધિને કાંઈ અયોગ્ય કહેવામાં 'આવ્યું' હોય કે અયોગ્ય આચરણ થવું તેની માફી માગી. સિદ્ધેન્દ્રસિંહ તથા શાન્તિસિંહ ભેટી પડયા. અને વસુમતી સાસુના ચરણે નમી પડી. સાસુએ તેને નિજ્યનાદથી અભિવંદી અને તુરતજ યોગેન્દ્રસિંહને તેડાવવા માણસો મોકલ્યાં.

અહીં વિતર્કસેને જીલમ ગુજારવામાં આકી રાખી નહોતી. જેમ ક્ષાવે તેમ વર્તવા માંડ્યું. પ્રજા સંકટ સહન કરી શકી નહિ. વિતર્કસેનના અધિકારીઓના જીલમથી લોક

ધરમાં તાળાં વાશીને માંહી બેસી રહેતા. અને સ્ત્રી વર્ગને તો જાણે તેના ગાદિપર આવ્યા પછી કેદખાનામાંજ રહેવું પડતું. કારણ તેના જીલમથી તેમનાથી બહાર નીકળાતું નહિ. અને કેટલાંક આબરૂદાર ગ્રહસ્થાનાં ગૃહોને લૂંટધામાં—તેમને સતાવવામાં તેમની સ્ત્રીઓની આબરૂ કલંકિત કરવામાં નોકર વર્ગ તેમ વિતર્કસેન ઓછું કરતા નહોતા. પ્રજા બીજા રાજાની મદદ માગતા તૈયાર હતી. અને તેઓ તેની પેરવીમાં હતા.

મહારાજા વિવેકસિંહ અને સદ્ગુણ સંપન્નાનાં શરીરો કાષ્ટ જેવાં બની ગયાં. વસુમતીની ઝંખના ક્ષણેક્ષણ તેમને થવા લાગી. તેઓ સ્વપ્નમાં માત્ર વસુમતીનેજ નીહાળતાં. તેને બાલ્યાવસ્થાનાં કરવામાં આવેલાં લાડો તેઓ સંભાળતાં. અને તેના

જીવનકાળે પુનઃ પુનઃ સંભારી દુઃખવાળાં
થતાં. વસુમતીનો પત્તોજ નથી અને રાજ્ય-
માં અંધાધુની ચાલે છે, આ સાંભળી તેઓના
હૃદયનો તાપ તેમને ઓછો સતાવવા મંડ્યો
નહિ. હવે તો તેઓ મરણનેજ આમંત્રણ
આપવા અવલંબી રહ્યાં હતાં. અને તેમનાં
જર્જરીભૂત થયેલાં શરીરો ખરેખર ! દયા
પ્રગટાવે તેવાં બન્યાં હતાં.

આ બાબુએ શાન્તિસિંહ સૈન્ય લેઈ
આવ્યો. એ વાત આખા નગરમાં પ્રસારઈ
ગઈ. વિતર્કસેને પોતાના યોદ્ધાઓ સજ કરવા
હુકમ આપ્યો. પરંતુ તેનું સૈન્ય મોજશોખી
અને દરિદ્ર બની ગયું હતું. તોપણ તેમને
લઢયા શિવાય છૂટકો નહોતો. આથી તેઓએ
તૈયાર થઈ લઢાઈના મેદાનમાં ઉતર્યા. બન્ને
વચ્ચે લઢાઈ થઈ અરે બે ત્રણ ઘટિકા તો

બન્નેના સૈન્યમાંથી કેાઇ પાછું ફર્યું નહિ. છેવટે બન્ને સૈન્યના મનુષ્યોએ છેવટનો વખત જાણી લઢવામાં મણા રાખી નહિ. પરંતુ અંતે વિતર્કસેનનું સૈન્ય હાર્યું. અને તેને પકડવામાં આવ્યો. પરંતુ પોતાની આબરૂ સચવાયાનો વખત હવે નહિ હોવાથી શરમથી તે મરણ પામ્યો. એકદમ વિવેકસિંહ તથા સદ્ગુણ સંપન્નાને દુઃખસુક્ત કરવામાં આવ્યો. તથા વિજયસિંહ વિજયા. અને વસુમતી તથા યોગેન્દ્રસિંહ અને બુદ્ધિ પ્રદાતાને અહીં બોલાવવા માણસો મોકલવામાં આવ્યા.

અહીં સિધ્ધેન્દ્રસિંહને રાજ્ય આપવા તૈયારી થઈ રહી હતી. લોક હર્ષનાદ કરતા હવે કારાગ્રહમાંથી છૂટી બહાર ફરતા હતા. સ્થળે સ્થળ શોભાઓ કરવામાં આવી હતી.

બધાં માણસો આવી પહોંચ્યાં. સિદ્ધેન્દ્રસિંહ
 પિતાને મળ્યો—બન્ને ભેટયા. અને વસુમતી
 પોતાના દુઃખી પિતાને મળી આલિંગી. સ-
 ર્વત્ર હર્ષ—વિજયનાદ થયો. અને વિધિસહ
 ભેમને રાજ્ય ગાદિપર અભિષેક થયો.....

ૐ શાન્તિઃ શાન્તિઃ શાન્તિઃ ॥

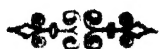
સમાપ્ત.

જાદુઈ ઓડ.

આ જાદુઈ બોડથી પાઈ, પૈસો, પાવલી.
પાનુ હુરકોઈ ચીજ હજારો માણસ સમક્ષ
ઉડાડી શકાય છે આસપાસના માણસો છક
થઈ જાય છે. જાન્યુઆરીની અંદર મંગાવે
તેને રૂકા ૦—૮—૦ આનામાં આવશે.

કારીઆ પ્રધર્સ એન્ડ કો.
ધોલેરા.

જાહેર ખબર.

પરદેશના રહેનારાઓને પ્રેસમાં છપા-
વવાની, પ્રુફ જોવાની, વિગેરેની મિથ્યાક્રુટ
કરવાની ગમતી નથી અથવા તો તેમ કર-
વાનો અનુભવ અને અવકાશ ન હોવાથી
વિચારમાં પડવાનો વખત આવે છે. આટલા
જ માટે ઇંગ્રેજી, સંસ્કૃત વિગેરેનું ભાષાન્તર
કરી આપવા, સસ્તા દરેથી છપાવી પ્રુફ
વિગેરેની કાંઈ પણ તસ્દી આપ્યા વિના પુ-
સ્તકો, માસિકો વિગેરે યોગ્ય કમીશન લઈ
તૈયાર કરી મોકલી આપીએ છીએ. વિશેષ
માહિતી માટે નીચેને શિરનામે લખવું.

રાયપુર, } ભોગીન્દ્રરાવ રતનલાલ દીવેદીઆ
અમદાવાદ. } બી. એ.

સુમતિ.

ત્રણ ફાર્મનું રાજકિય-સામાજિક
વિષયોથી ભરપૂર માસિક.

અઠધા નફા કોન્ટ્રેસ ફંડ
પહેલા વર્ષની લેટ વસુમતિના નવા આ
ક્રમે ૦-૨-૦ ટપાલ ખર્ચ બૂકું.

અમારું વર્ષ ઓક્ટોબરથી શરૂ થાય છે
વિદ્યાર્થીઓને માટે એકજ પત્ર.

વાર્ષિક લવાજમ ૧-૪-૦ ટપાલ ૭

સુદ્ધાંત.

વિયોગિની—એક રસિક નોવેલ ૦-૮

સુમતિ-ઓફીસ. } અમનલાલ મગનલાલ કારીયા.
ધોલેરા. } તંત્રી.

